

ნოსტან სულავა

ფილიპე ბეთლემელის საგალობლის თვალთა და ფართამიტყვალაბა ქრისტიანული ფირნარის კონტაქსტში

სინის მთის ორ ქართულ ხელნაწერში, იადგარებში – Sin-59 და Sin-64 – დაცულია ფილიპე ბეთლემელის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიერ მაცხოვრის შობისადმი მიძღვნილი თექვსმეტმარცვლიანი მაღალი შაირით შესრულებული ცამეტსტრიქონიანი საგალობელი. იგი მხოლოდ სინურ ხელნაწერებში გვხვდება და არ გავრცელებულა საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე ეკლესია-მონასტრებში, რასაც, როგორც ჩანს, გარკვეული მიზეზი უნდა ჰქონოდა. უცნობია, იცნობდნენ თუ არა მას საქართველოში. იგი იპოვა აკად. ნიკო მარმა, გადმოწერა, მოამზადა გამოსაცემად და პირველად გამოქვეყნდა 1940 წელს ნ. მარის წიგნში „Описание рукописей Синайского монастыря“, რომელიც გამოცემულია იოსებ მეგრელიძის მიერ.

საგალობელში ცამეტი სტრიქონის არსებობას სიმბოლური დატვირთვა აქვს, კერძოდ, მაცხოვრისა და მისი თორმეტი მონაფის ალუზიაა. იგი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მიერ მაცხოვრის შობას ეძღვნება და სახისმეტყველებით ღრმად დატვირთული ნაწარმოებია, რომელიც ბიბლიურ-ევანგელური ხატ-სახეებითა და მოტივებითაა გაჯერებული. საგალობელი საინტერესოა იმ მხრივ, არის თუ არა ქართულ ორიგინალურ საგალობლებში დადასტურებული მასში გამოყენებული ხატ-სახეები და ევანგელური მოტივები და აქვს თუ არა სიახლოვე მათთან მეტრულ-რიტმული და რითმული თვალსაზრისით (სულავა 1998: 90-104).

საგალობელი განსაკუთრებულ ყურადღებას თვალთა და ფერთა სახისმეტყველებით იქცევს. მასში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი რამდენიმე ძვირფასი თვლის ხატ-სახითა და ფერებით წარმოიდგინება, რაც უშუალოდ უკავშირდება ქრისტიანულ ფერწერას, განსაკუთრებით საყურადღებო შობის თემის ხატები და ფრესკები. საგულისხმოა, რომ საგალობლისა და ხატწერის ურთიერთმიმართების კვლევა მომავლის პერსპექტივად გვესახება, ფილიპეს საგალობელი კი ამ თვალსაზრისით მყარ საფუძველს იძლევა, რისთვისაც საჭიროა ფრესკულ ხელოვნებასა და ხატებთან საგალობლის შედარებითი შესწავლა. ფილიპეს საგალობლის თემატიკის გა-

თვალისწინებით, იგი შედარებულია ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის მიერ მაცხოვრის შობის ხატებთან.

საგალობელში მოხსენიებული ძვირფასი თვლები – იაკინთი და ძონეული – ბიბლიური აარონის სამკერდულზე განლაგებულ 12 თვალთაგან უაღრესად მნიშვნელოვანია, რადგან სწორედ მათი მეშვეობით მოინიშნება სიმბოლურად ყოვლადმინდა ღვთისმშობლისა და მისგან მაცხოვრის შობის საიდუმლო.

საგალობელში ყოვლადმინდა ღვთისმშობელი ოქროსფერისა და მენამულის შერწყმითაა წარმოჩენილი, ხოლო ძვირფას თვალთაგან იაკინთი და ძონეული ორგვარი გააზრების საშუალებას იძლევა, რადგან ისინი საკრალური მნიშვნელობისაა; ერთი მხრივ, როგორც ძვირფასი თვლები, სიმბოლურად ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის გენეალოგიას აღნიშნავენ, მეორე მხრივ, როგორც ძვირფას თვალთა ფერები, სიმბოლურად ქრისტიანული მსოფლმხედველობის კვალობაზე ზესთასოფლურ, ზეციურ არსებობას, სულიერებას გულისხმობენ.

ამ ძვირფას თვალთა სიმბოლურობა დროისა და სივრცის თვალსაზრისითაც არის განსახილველი, რადგან იაკინთი და ძონეული, როგორც თვლები და როგორც ფერები, ერთდროულად ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის სახეობრივ სივრცულ სამყაროსა და მის მიერ მაცხოვრის შობის მისტერიის მარადიულობას გულისხმობს. ძონეულით ყოვლადმინდა ღვთისმშობელთან დაკავშირებული წმინდა ადგილი – ნაზარეთი – ხარების ადგილადაა წარმოსახული, რადგან სწორედ აქ ამცნო გაბრიელ მთავარანგელოზმა მარიამს მომავალი ღვთისმშობლობა; იაკინთი კი, როგორც იუდას ჩამომავალთა თვალი, ბეთლემში მაცხოვრის შობის წინასწარმეტყველებასა და ღვთისაგან მის გამორჩეულობაზე მიანიშნებს.

ფილიპეს საგალობელში ქრისტიანულ სიმბოლოთა, სახეთა, ძვირფას ქვათა და ფერთა სახისმეტყველება მონესრიგებულია და მიმართულია ერთის, უმაღლესის, უზენაესის გამოხატვისაკენ, კერძოდ, ღვთისმშობლის მიერ ქრისტესშობის მისტერიის სიტყვით გამოხატვისაკენ. როგორც მოსალოდნელი იყო, საგალობელი დიდადაა დავალებული ბიბლიური, განსაკუთრებით, ფსალმუნური პოეტური მეტყველებისაგან. იგი ღრმა სიმბოლურობით დატვირთული თხზულებაა, რომელშიც ავტორი თავის ძირითად სათქმელს, კაცობრიობის ისტორიის უმნიშვნელოვანეს ფაქტს – ადამიანის სულიერი განახლების დასაწყისს, მაცხოვრის ამქვეყნად მოვლინებას თემატური, აზრობრივი და ემოციური თვალსაზრისით, პირველივე ტაეპიდან მოყოლებული საგალობლის ბოლომდე, ამაღლებული სტილით, ქრისტიანული ლიტერატურისათვის დამახასიათებელი ხატ-სახეებით წარმოაჩენს. ცნობილია, რომ საგალობელში თემა, იდეა, რიტმი ერთიანობაშია და შესაქები ობიექტის განსაკუთრებულობას ათვალსაჩინოებს. ფილიპეს საგალობლის ძირითადი სათქმელი ქალწული დედისაგან მაცხოვრის შობაა, რაც კაცობრიობის ისტორიაში ერთჯერადია, იგი განუმეორებელია. ამიტომ ჰიმნოგრაფი საგალობლის დასაწყისშივე ქალწულ ღვთისმშობელს მიმართავს, როგორც ქალწულსა და ღვთისმშობელს:

*„ფესუთა მათგან ოქროვანთა შემკული ხარ შენ, ქალწულო,
იაკინთე ძონეული სამოსლად გაქუს, ღმრთისმშობელო“*

(Mapp 1940: 102-103).

უწინარეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ საგალობელში ყოველი ხატ-სიმბოლოთი ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის გამორჩეულობაა მინიშნებული, რადგან ეკობრიობის ისტორიაში იგი ერთადერთი არის ქალწულთა შორის დედა და დედათა შორის ქალწული, იგი არის ღვთისმშობელი, იგი შემკულია ოქროვანი ფოჩით შემოვლებული სამოსლით, იგი არის იაკინთისა და ძონეულის სამოსელში. თითოეული მათგანი მოითხოვს საგანგებო დაკვირვებასა და განმარტებას. საგალობლის პირველი ტაეპი 44-ე ფსალმუნის მე-14 მუხლის სიტყვებს ეხმიანება: „ყოველი დიდებამ ასულისა მეუფისა შინაგან, ფესუედითა ოქროვანთა შემკულ არს და შემოსილ პირად-პირადად“ (ფს. 44,14). ყოვლადმინდა ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ საგალობლებში ხშირია ფსალმუნისეული ამ სიტყვების პერიფრაზი. ღვთისმშობლის ერთ-ერთ შესხმამში, რომელიც „უძველეს იადგარშია“ დაცული, ვკითხულობთ: „ფესუედითა ოქროვანითა შემკულსა, პირად-პირადად შუენიერსა ვადიდებდეთ“ (უძველესი იადგარი 1980: 439).

ვფიქრობ, საჭიროა საგალობლის ამ ორ ტაეპში დამონმებულ ხატ-სახეთა ცალცალკე განხილვა და მათი სიმბოლური გააზრების საფუძვლების მოძიება, რათა სრულყოფილად წარმოჩნდეს ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის საგალობლისეული სახე და შესაძლებელი გახდეს ფრესკებსა და ხატებთან მისი კავშირის დადგენა.

„ფესუ//ფესუედი“. დავიწყით ხატ-სახით „ფესუთა“, ფსალმუნის მიხედვით „ფესუედი“, რომელიც სიმბოლურ ფუნქციას ატარებს. იგი სულხან-საბა ორბელიანმა განმარტა თავის ლექსიკონში: „ფესუედი – ჰურიათა მნიგნობარნი, ფესუთა გამოიბემდენ სამოსელთა ქუეშე მოსაწყსენებელად მცნებათა უფლისათა; ფესუ – ძირის ჩინჩლი, გინა სამოსლის ქვედა კერძი“ (სულხან-საბა ორბელიანი 1966: 166). ამ განმარტების მიხედვით, ფესუ//ფესუედი ორმაგი სემანტიკური ველის მქონე ხატ-სახეა, იგი ერთდროულად ასახავს უფლის მცნებათა დაცვას და სამოსლის პირს, რომელიც ფოჩიანია, ფოჩი, როგორც შესამკობელი, სამოსლის ბოლოს არის გარშემოვლებული. ფრესკებზე, ხატებზე ფესუ//ფესუედი განსაკუთრებული სიფაქიზით გამოისახება, აქ ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის სამოსლის „ფესუ“, „ფესუედი“ მენამული ფერის სამოსელზე შემოვლებული ოქროსფერი//ოქროვანი ფოჩია. ეს ფერი, ოქროსფერი, მას უცოდველობისა და დიდებულების ნიშნად გასდევს. ოქროსფერი სულიერების, ზეციური სიდიადის, ამალღებულობის სიმბოლოა, მენამული, სისხლისფერი – მინიერებისა და მსხვერპლის შენირვა-გაღებისა. ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის სამოსლის მენამულობა მისი მინიერების, ხორციელი ჩამომავლობის, აგრეთვე, მის მიერ ღვთის ნებით მსხვერპლის გაღების მიმანიშნებელია. მასზე შემოვლებული ოქროსფერი ფოჩი კი ზეციური დედოფლობის, ზეციური მოქალაქობის, ზეცათა ქალაქის მკვიდრობის მიმნიშნებელია. 44-ე ფსალმუნის ზემოთ ციტირებული სიტყვები წინასწარმეტყველურია, რადგან „ასულისა მეუფისა“ ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის განსაკუთრებულობას წარმოაჩენს. მისი განსაკუთრებულობა კი მისი ერთადერთობაა. ფსალმუნთა განმარტებლები აღნიშნავენ: „სამოსელ დედუფლისა ეკლესიისა არიან სარწმუნოება, სასოება და სიყუარული, ხოლო რაასათვის ოქროქსოვილ და, არა სრულიად ოქროა, ესე მრავალფერობისათვის სათნოებათაჲსა, რამეთუ რომელნიმე

ქალწულებასა იმარხავს, და სხუა ქურობასა შინა ილუნის, და სხუა სხუასა რასამე იქმს და სხუა – სხუასა“ (ფსალმუნთა განმარტებანი 1996: 39); „რაოდენი ესევითარი შესამოსელი ჳორცითა განაშუენებს უმეტეს, ესე იგი არს, მადლნი საღმრთონი და სათნოებანი სულიერნი სულსა და გონებასა, ხოლო ენოდების მასვე დედოფალსა და შემკობილსა სძალსა და ასულ სძალ შეყოფისათვის და შეერთებისა სულიერისა და ასულ ნათლისღებისა. პირად-პირადად სულსა იტყვს სათნოებითა შემოსილსა“ (ფსალმუნთა განმარტებანი 1996: 41).

ამგვარივე სახისმეტყველებით წარმოაჩენს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატ-სახეს ერთ-ერთი „ღმრთისმშობლისანი“: „სამოსლითა პორფირითა და ფესუდითა ოქროქსოვილითა პირად-პირადად შემკობილსა სძალსა წმიდასა ყოველი ენაჲ ქებით უგალობს“ (ნეემირებული ძლისპირნი 1982: 145). აქ საკმაოდ რთული სახეებითაა მოაზრებული ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხორციელი და სულიერი სიდიადე, სრულყოფილება და ჰარმონიულობა. აქაც ნათლად შეინიშნება ფსალმუნის პოეტური მეტყველების კვალი.

მართალია, ფილიპეს საგალობელში წარმმართველია ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი, მაგრამ მაცხოვრის შობის ხატი, ქრისტეშობის ხატი აცოცხლებს ევანგელურ მონათხრობს შობის შესახებ, რაც გადმოცემულია მათესა და ლუკას სახარებებში, აგრეთვე იაკობის აპოკრიფულ სახარებაში, რომლებშიც, ცხადია, აქცენტირებულია მაცხოვრის მოვლინება. შობის ხატი მორწმუნე ადამიანს ღვთის განკაცებაზე დააფიქრებს და მიახვედრებს, რომ ღვთისმშობელი მაცხოვრის განკაცების თანაზიარია, შობა ადამიანის – იესოს ცხოვრების გზის დასაწყისია. ხატებზე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი გამოისახება მენამული სამოსლით, რომელსაც ოქროსფერი აქვს შემოვლებული, ხოლო თავზე ნათლის გვირგვინი ადგას, რაც მისი ზეციური დედოფლობის ნიშანია.

„ოქროვანთა“. საგალობლის სრულყოფილი გააზრებისათვის გასათვალისწინებელია ოქროს სიმბოლური მნიშვნელობაც ბიბლიური და მასზე დამყარებული საღვთისმეტყველო ეგზეგეტიკური ლიტერატურის მიხედვით. მისი სიმბოლური აღქმა მკაცრი განსაცდელისა და მონამობრივი განწმენდის იდეითაა ნასაზრდოები. ამიტომ გამოისახებიან წმინდანები ქრისტიანულ ფერწერაში ოქროს შარავანდედით მოსილნი. ოქრო და ოქროსფერი ქრისტიანობის გავრცელების პირველ საუკუნეებში მონამობის სიმბოლო გახდა, რომლის საფუძველი ევანგელურ-აპოსტოლური სწავლება არის: „რათა გამოცდილება იგი სარწმუნოებისა თქუენისაჲ უპატიოსნეს უფროჲს ოქროსა მის წარწყმედადისა, ცეცხლისა მიერ გამოცდილისა იპოოს საქებელად და დიდებად და პატივად გამოჩინებასა იესუ ქრისტესსა“ (I პეტრე, I, 7); „განგაზრახებ შენ, რათა იყიდო ჩემგან ოქროჲ გამოჭურვებული ცეცხლითა, რათა განჰმდიდრე, და სამოსელი სპეტაკი, რათა შეიმოსო, და არა გამოცხადნეს სირცხვილი სიშიშულისა შენისაჲ“ (გამოცხ. 3, 18). როგორც ოქრო გამოინართობა ცეცხლში და განიწმინდება მინარევებისაგან, ისე განიწმინდება ადამიანის რწმენით ანთებული გული განსაცდელისას. მისი ბრწყინვალეების ტოლფარდია წმინდანთა ბრწყინვალეობა. ფილიპეს საგალობელში ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ოქროვანი სამოსლით შემკობა მისი

გამორჩეულობის ნიშანიცაა და ზეციური დედოფლობის, სინმინდის, უბინოების, უხრწნელობის სიმბოლოც. ამიტომ იწოდა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი საღვთისმეტყველო ნიგნებში „ოქროს ტაკუკად“, „ოქროს სასაკუმეველედ“.

ს. ავერინცევიმა ოქროს სიმბოლური მნიშვნელობის განსაზღვრისას აღნიშნა: „ოქროს სიმბოლიკა უკიდურესი დამცირების უსასრულო დიდების გზაზე სვლის ქრისტიანული სიმბოლიკაა; რათა აინთოს იგი სპეტაკი ბრწყინვალეობით, ოქრო უნდა გამოიწოთოს განსაცდელის ცეცხლში და განიწმინდოს მასში, როგორც ადამიანის ანთებული გული განიწმინდება განსაცდელისას. ...ოქროს ბრწყინვალეობა მონამეთა ბრწყინვალეობის ბადალია“ (Аверинцев 1973: 49-51). მისივე დასკვნით, „ოქრო ბიზანტიელისათვის იყო სინათლის სახე, როგორც ჭეშმარიტებისა და დიდებისა და ამის შემდეგ ღვთაებრივი ენერჯის სახე... ოქრო არის მუდმივი მეტაფორა უბინოებისა და უხრწნელებისა“ (Аверинцев 1973: 49-51).

ოქროს მხატვრული ფუნქციის განსაზღვრისას უპირველესად უნდა გავიხსენოთ გამოსლვათა ნიგნში მონათხრობი მოსე წინასწარმეტყველის რჩევის შესახებ ებრაელთა მიმართ, რომ ღვთისაგან ნაბოძები მანანის მარცვლები შეენახათ ოქროს ტაკუკში, რათა მომავალ თაობებს მისცემოდა საუკუნეების მანძილზე შენახული მარცვლების ხილვის საშუალება (გამოსლ. 16, 33); ქრისტიანულ სიმბოლიკაში ოქროს ტაკუკი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელია. ჰიმნოგრაფიაში ამგვარი გააზრების უამრავი შემთხვევა დასტურდება. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილ ტროპარებში „ოქროს სასაკუმეველედ“, „ოქროს ტაკუკი“, „ოქროს პალატი“ – ღვთისმშობლის სიმბოლოებია (ნიკოლოზ გულაბერისძე 2007: 72-73, 80).

ნმ. ანდრია კრიტიკელი საკითხავში „შობისათვის ღმრთისმშობლისა“ 44-ე ფსალმუნის სიტყვებს – „დადგა დედოფალი მარჯუენით შენსა, სამოსლითა ოქროქსოვილითა შემკულ და შემოსილ პირად-პირადად“ – განმარტავს: „ვინაჲცა, ვითარ ვჰგონებ, წინამხედველ იქმნა იგი მიერვე სასუფეველთათგანსა შუენიერებასა და ჰაეროვნებასა სულისა მისისასა და მოასწავებდა მის შორის დაუნჯებულთა საღმრთოსა სულისა მადლთა, რამეთუ ვითარ-ესე მე გულისწმა-ვჰყოფ, ესე არიან სამოსელნი და ფესუნი ოქროსანი და კუალად ვჰგონებ, ვითარმედ სახუეველად სამეუფოდ გულისწმა-იყოფებოდის მადლი უვნებელობისაჲ, რომლისა მინდობითა ვითარცა მეცნიერი გარეშესა მას და შინაგანსა ქმნულკეთილობასა ქალწულისასა“ (მეტაფრასული კრებულები 1986: 145). წმინდა მამა მიუთითებს, თუ როგორ განმზადდებოდა საღმრთო მადლი „სახუეველად სამეუფოდ“, რომელიც შემკული იყო ოქროს ფოჩებით, ოქროს გარემოსავლებით. იგი აზრს კიდევ უფრო აკონკრეტებს: „ესე არს ღმრთივმოქსოვილი შესამოსელი დავითისი, რომელმან ტაძარი ჯორცთა თვსთაჲ სახედ პორფირისა შეჰმოსა თესლისაგან დავითისსა განკაცებულსა მას“ (მეტაფრასული კრებულები 1986: 145). აქ უკვე პირდაპირაა ნათქვამი, რომ „ტაძარი ჯორცთაის“ შესამოსელი სიმბოლურად პორფირის სახით წარმოიდგინება, რაც დავითის თესლისაგან აღმოცენებულს, „განკაცებულსა მას“, ე. ი. იესო ქრისტეს ჰმოსავს; სამოსელი მაცხოვრისა „ღმრთივმოქსოვილია“. ყოველივე ეს კი მაცხოვრის განკაცებას მიანიშნებს. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის მოაზრება ოქროდ ადრეულ ხანაში მოღვაწე ნმიდა

მამათა თხზულებებში დასტურდება და პიზნოგრაფიული ტრადიცია ბიბლიურ-ევანგელურთან ერთად მათ ემყარება. რაც შეეხება ხატებსა და ფრესკებზე გამოსახულ ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის სამოსელზე ოქროსფერისა და ოქროს დომინირებას, მას სიმბოლური ფუნქცია აკისრია; ოქროს სასაკმეველე, ოქროს ტაძარი, ოქროს ტაკუკი ძველი აღთქმის ის სიმბოლოებია, რომელთა მეშვეობით წინასწარმეტყველურად წარმოიდგინება ყოვლადმინდა ღვთისმშობელი, როგორც მშობელი ღვთისა და კაცისა.

იაკინთე. საგალობლის მეორე ტაეპში ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის მადლმოსილება და ნათლით მოსილობა, ნათლით შემკობა ძვირფას თვალთა და მათ ფერთა სახისმეტყველებით წარმოჩნდება: „იაკინთე ძონეული სამოსლად გაქუს, ღმრთისმშობელო“. აქ განსამარტებელია როგორც იაკინთე და ძონეული, ისე სამოსელი.

ყოვლადმინდა ღვთისმშობლის სამოსლად იაკინთისა და ძონეულის გამოყენებას ღვთისმეტყველებაში ძალზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო ახსნა აქვს. ეზეკიელის წიგნში ნათქვამია: „და შეგმოსნე შენ ჭრელებნი და შეგასხნ შენ ვაკინთი და მოგარტყ შენ ბისონი და გარემოგასხ შენ ტრიხაპტონი. და შეგამკვე შენ სამკაულითა და შეგასხნ სავლტენი გარე ჴელთა შენთა და მანიაკი გარემოჲს ქედისა შენისა“ (ეზეკ. 16, 10-11). აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ იაკინთი ძველ ქართულში რამდენიმე ვარიანტული სახესხვაობითაა დადასტურებული: იაკინთი, იაკინთო, ვაკინთე, ვაკონთონი.

წმ. ეპიფანე კვიპრელმა სპეციალური საღვთისმეტყველო თხზულება მიუძღვნა ძვირფას ქვებს და თითოეული მათგანის სიმბოლური მნიშვნელობა განსაზღვრა. თორმეტი ძვირფასი და ნახევრადძვირფასი ქვის სიმბოლურობა ახსნილია, ერთი მხრივ, ღვთის რჩეული ერის, ებრაელთა პირველი მღვდელმთავრის, აარონის შესამოსელზე, სამკერდულზე ორივე მხარეს თორმეტი ქვის განლაგებით, მეორე მხრივ, იაკობის თორმეტი ძისაგან ებრაელთა თორმეტი ტომის დაყოფისა და თითოეული ძის სამკვიდროს დადგენით. ფილიპეს საგალობელში ორი ებრაული ტომის საფუძველდამდები ბიბლიური პერსონაჟის სიმბოლური ძვირფასი ქვით შემკობილად და შემოსილადაა ყოვლადმინდა ღვთისმშობელი წარმოსახული.

თუ რატომაა ყოვლადმინდა ღვთისმშობელი იაკინთითა და ძონეულით შემოსილ-შემკული, ამის გასარკვევად საჭიროა თვით ამ თვლების სიმბოლური მნიშვნელობის დადგენა-დაზუსტება, რისთვისაც აუცილებელია მისი წყაროს მოძიება. საუკეთესო წყარო კი არის წმ. ეპიფანე კვიპრელის მიერ შედგენილი „თუალთაჲ“, რომელიც ბიბლიურ მონაცემებსა და სახისმეტყველებას ემყარება. წმ. ეპიფანე კვიპრელის თხზულება იმის საფუძველსაც იძლევა, რომ იაკინთისა და ძონეულის სიმბოლოებში გეოგრაფიულ მხარეთა სიმბოლური გააზრებაც ვიგულისხმობთ და, ცხადია, ვიკვლიოთ კიდევ.

იაკინთის თვალი, რომელიც არის „მბრწყინვალეჲ ცეცხლისა მსგავს, ფანაკის მსგავს სიმენამულითა“ (შატბერდის კრებული 1979: 131), მოიპოვება აფრიკაში, ლიბიაში, „მახლობელად მზის აღმოსავალისა, ადგილთა მათ ეთიოპიასათა, რომელი მივალს სამხრად მიმართ“ (შატბერდის კრებული 1979: 143). მისი ბრწყინვალეობა შორიდანვე იზიდაეს ადამიანს, იგი დღისით და ღამით სანთელივით ანათებს, ნაკვერცხალივით

გამოსცემს ალისფერ ნათელს, რაც ადვილებს მის პოვნას, მას გარედან ატარებენ და არა „სამოსელსა შიგან“. იაკინთის თვლის ნაღესს თუ ვინმე დაღევს, მას სულს გაუღვიძებს „სამართალთა სიტყუათა მიმართ“ (შატბერდის კრებული 1979: 132). წმ. ეპიფანე კვიპრელი იაკინთის თვალს მეოთხე ადგილს განუკუთვნებს აარონის შესამოსელზე, სამკერდულზე, თუმცა იქვე იმასაც აღნიშნავს, რომ იგი „მეორესა განწესებულსა პირველ არს, რომელსა ზედა წერილ არს ესრე სახელი იუდაისი – ნანდვლვე განწესებასა სახისასა მას ზედა განცხადებულად გჭყენებს მეოთხებასა და მთავრობასა. და ყოვლითა მეცნიერებითა განდგმით განაგებს ოთხედელსა მას და სიტყუერსა ფიცარსა. და გამოლესვით განადგა იგი შემდგომად განწესებისა მის, რამეთუ მთავარ იყო იუდა ერსა მას ზედა. რაჟამს ოთხად ნაწილად ერსა მას განჰყოფდეს, იყო იუდა ერისთავ და დაბანაკებულ იყო მზის აღმოსავალით კერძო, ხოლო შემდგომებით მეოთხე იყო ძმათა თვსთა და მთავარ და წარმართებელ მეფობითა და წინამძღურობითა თვსითა“ (შატბერდის კრებული 1979: 141). მეოთხე ადგილზე იაკინთის თვლის განთავსება აიხსნება იმით, რომ იაკობის ძეთაგან მეოთხე იუდაა, მამის მიერ პირმშოდ და მემკვიდრედ აღიარებული. სწორედ იუდას ჩამომავალია დავით წინასწარმეტყველი, ხოლო მის ხორციელ ჩამომავლადაა მიჩნეული მაცხოვარი, ძე ღვთისა და ძე კაცისა. წმ. ეპიფანეს მიხედვით, ყოველივეს საფუძველი, დასაბამი და დამტკიცება ქრისტია, მაცხოვარია, ხოლო სარწმუნოება მისი – შეურყეველი და გარდაუქცეველი; იაკინთის თვლის სისხლისფერობა იმითაა ახსნილი, რომ მხოლოდშობილი ძე ღმერთის სისხლით იქნა გამოსყიდული, დახსნილი ყოველი ჭეშმარიტად მორწმუნე ადამიანის სული, ხოლო ცეცხლისა და ნაკვერცხლის ფერობა იაკინთისა იმას მოასწავებს, „უფალმან ჩუენმან იესუ ქრისტემან განსაჯნეს ცხოველნი და მკუდარნი დიდებულებით მოსლვასა მას თვსსა“ (შატბერდის კრებული 1979: 141).

იაკინთის თვალი მოასწავებს „ჴსნასა და რისხვასა, ჴსნასა და სინმიდესა, ღირსთა რისხვასა და ტანჯვასა უღირსთა და შეურაცხისმყრფელთა... რომელთა ზედა დაიწერა სახელი იუდაისი, რომლისა ნათესავისაგან უფალი გამოგვბრწყინდა და დაიხსნეს საფუძველნი სიონისანი, დასაბამ და საძირკუელ და „თავიდეთა – ლოდი იგი, რომელ შეურაცხ-ყვეს მშენებელთა“ [ი კორ. 3, 11] (შატბერდის კრებული 1979: 142). უფალი ცხოვრებისა, რომელიც არის ყოველივეს დასაბამი და დასასრული, რომელიც იქმნა თავი კიდეთა, რომელიც არის ძველისა და ახლის სიმტკიცე, არის თვალი პატიოსანი. როგორც წმ. ეპიფანე კვიპრელმა მიუთითა, იგი მოიპოვება მდინარე „ფისონს, რომელი გამოითარგმანების „პირ ცეცხლის“ (შატბერდის კრებული 1979: 143), რადგან ჩუენმა უფალმა იესუ ქრისტემ სოფელს, ამქვეყნიურობას მოჰფინა „ცეცხლი სიტფოვებისა“, აღტყინებულნი ცოდვანი ყოველი ადამიანისა „შენუნა“ და „ყოველნი წმიდანი თვსნი განწმიდნა“ (შატბერდის კრებული 1979: 142-143). ამიტომ, – ამბობს წმ. ეპიფანე, – ნუ გიკვირთ, რომ იაკინთის თვალი ღამით ანათებს, რადგან, როგორც მათე მახარებელი იტყვის: „ბნელსა შინა ნათელი გამობრწყინდა“ (მათე 4, 61). ამით ნათქვამია, რომ ადამიანთა გულებს, რომლებიც დაბნელებული იყო, ღმრთისმსახურების ნათელი გამოუბრწყინა, უკეთური საქმენი მათგან განაქარვა და „დაფარულითა ზრახვითა, ვითარცა სახში თუალისა იაკინთი-

საე, გამოეცხადებთან წმიდათა თვსთა" (შატბერდის კრებული 1979: 144). იაკინთის თვლის სიმბოლურობა იმითაც გამოვლინდა, რომ ღმერთმა თავის ეკლესიას დაადგა გვირგვინი, განანესა დედოფალი თავის მარჯვნივ და მარადიულად მიუჩინა ეს ადგილი. ყოველ მორწმუნეს გამოუსახა შუბლის შუა ნაწილში „ნიში იგი პატიოსანი" და შეამკო, ხოლო ამ სასწაულით, ქრისტეს ჯვარცმითა და მისი ხორციელი სიკვდილით, კაცობრიობას მიჰმადლა მარადიული ცხოვრება, ცოდვათა მიტევება, რაც იაკინთის თვლის მეშვეობითაა გამოხატული.

ამრიგად, იაკინთის თვალი სიმბოლურად არის იუდას ნათესავის, ანუ ჩამომავალთა, აღმნიშვნელი, ასეთად ვიცნობთ მაცხოვარს, იესო ქრისტეს, რაც საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში გავრცელებულ ევანგელურ მოძღვრებაზე დაფუძნებულ მოტივს წარმოადგენს. იაკინთის თვალი არის ერთდროულად ხსნისა და რისხვის გამოხატულება, ხსნისა – ღირსეულთათვის, რისხვისა და ტანჯვისა – უღირსთა და შეურაცხმყოფელთათვის. იაკინთის თვალი მანათობელია ღამისა, რომელშიც ქრისტეს შობამდე იმყოფებოდა კაცობრიობა, მან ნათლით შემოსა ყოველი არსი, ვინც კი ჭეშმარიტად ირწმუნა ქრისტე. ამიტომაც მიიჩნევა იაკინთის თვალი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის შესამკობად. რაც შეეხება იაკინთის თვლის მხარეთა სიმბოლურობის გამოსახატავად გამოყენებას, ქრისტიანული სახისმეტყველების კვალობაზე, რომლის მიხედვით აღმოსავლეთი სინათლის წყაროდ და სიმბოლოდაა მიჩნეული, ხოლო სამხრეთი იმ ადგილად, სადაც მარადიული სინათლეა (შდრ.: მათე 1, 1, 2, 9), იაკინთის თვალი აღმოსავლეთით მოიპოვება.

აქ საყურადღებოა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის იაკინთითა და ძონეულით წარმოსახვისას აარონის სამკერდულის განხილვაც. რა ადგილი უჭირავს იაკინთსა და ძონეულს აარონის სამკერდულზე? წმ. ეპიფანე კვიპრელის „თუალთაჲს" მიხედვით, აარონის სამკერდულზე იაკინთი II რიგის პირველ ადგილზეა განთავსებული, ძონეული – IV რიგის პირველ ადგილზე.

ძონეული. იოანეს „გამოცხადებაში" ძონეული წმინდანთა სიმართლესთანაა დაკავშირებული: „და მიეცა მას, რაითა შეიმოსოს ძონეული წმიდაჲ და ბრწყინვალე, რამეთუ ძონეული სიმართლენი წმიდათანი არიან" (გამოცხ. 19, 8). წმ. ეპიფანე კვიპრელი ძონეულსაც ბრწყინვალეების გამომცემელ ოქროსფერ თვლად მიიჩნევს, რომელიც „ცეცხლისაგან არა განირყუნის" (შატბერდის კრებული 1979: 158). მისი სამკვიდრებელი წმინდა ადგილია, ევანგელურ გეოგრაფიულ სივრცესთან არის დაკავშირებული, გალილეის ნაზარეთის მახლობლად, სადაც „შობასა და მიდგომილებასა მარიამისსა მიეხარა გაბრიელითა და მოეცა ოქროჲ იგი ზესკნელი ქალწულისა მისგან წმიდისა ნაზარეთს, სადაცა-იგი მიდგომაჲ იქმნა. ნაზარეთს მიეცა მიდგომაჲ იგი, და ბეთლემს – შობაჲ, ვინაჲ-იგი იქმნა დასაბამ აღშენებათა. და ითარგმანების ბეთლემ – „სახლ ნაყოფიერების", სადა იქმნა შობაჲ უფლისაჲ და სიონს დადვა საფუძველი თვისი, რამეთუ ჯუარი იგი ითქუმის საფუძველად ეკლესიათა. და რომელი იგიცა ჯუარს-ეცუა, იქმნა მქსნელ, დასაბამ ყოველთა მორწმუნეთა და დადვა პირველ-საფუძველი სიმაღლესა მას ზედა ჯუარისასა" (შატბერდის კრებული 1979: 158-159).

წმ. ეპიფანე კვიპრელის მოძღვრების თანახმად, ძონეულის თვალი ზაბილონის მოდგმის თვალია: „ან ვიხილოთ ზაბილონი, რომელ დაინერა ზედა თუალსა მას ძონეულსა, ნაწილი მკვდრობისაჲ იყო ზაბილოვნისა ნაზარეთი... რომელსა (ზაბილონს – ნ. ს.) აქუნდა სიმდიდრე მრავალი ზღვსაგან. ნანდვლვე ყოველთა ცის კიდეთა ძლუნნი შეინირვიან უფლისა ჩუენისა იესუ ქრისტესსა, რომელ არს თავადი საკიდურ პატიოსან“... (შატბერდის კრებული 1979: 159). ზაბილონის სამკვიდრებელთან ახლოსაა ნაზარეთი, რომელთანაც დაკავშირებულია გაბრიელ მთავარანგელოზის მიერ ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისათვის მისი ღვთისმშობლობის ხარება. ეს მოასწავებდა ზეციური ოქროს, ანუ მაცხოვრის მინიჭებას ნაზარეველთათვის, საიდანაც წარმოდგება მაცხოვრის ერთ-ერთი ზედწოდება „ნაზარეველი“. ძონეულის თვალი ზოგჯერ მწვანეა, ზოგჯერ ოქროსფერი, მას ბივრილსაც უწოდებენ. წმ. ეპიფანე კვიპრელი აღნიშნავს, რომ თუ მკურნალნი მისგან ნაღესს ასმევენ ავადმყოფს, მუცლის ტკივილს უამებს და კურნავს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არმაზის მსხვერვის შემდეგ წმინდა ნინოს მიერ ნაპოვნი ქვა ბივრილია და ღრმა სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს.

ამრიგად, ძონეულის თვის ხსენებას და მისით ღვთისმშობლის შემკობას საკრალურობა ახლავს. იგი წმინდანთა სიმართლეს მოასწავებს. საგალობელში ძონეულით ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელთან დაკავშირებული წმინდა ადგილების სიმბოლურ მინიშნებას ვხვდებით. იაკინთისა და ძონეულის სამკურნალო თვისებების წარმოჩენით იესო ქრისტესა და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატ-სახეებია მონოდებული, ვითარცა სულიერი და ფიზიკური მკურნალისა.

საყურადღებოა საგალობლის ამ ორი ტაეპის ფერთამეტყველება, რადგან იაკინთისა და ძონეულის თვლები ოქროსფერ-ცეცხლისფერია, ნათელია, ბრწყინვალეა, რაც, თავის მხრივ, ისევ იესო ქრისტეს, მაცხოვრის ღვთაებრიობასა და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის განსაკუთრებულობას, გამორჩეულობას მოასწავებს. ოქროსფერ-ცეცხლისფერობა ქრისტეს ორბუნებოვნების სიმბოლური გამოხატევაა.

იაკინთითა და ძონეულით შემოსევა-შემკობა ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა და მაცხოვრის ხორციელ მამად მიჩნეული იოსების გენეალოგიასაც გულისხმობს, ე. ი. ქრონოტოპულ ფუნქციასაც ატარებს. იაკინთი იუდას ჩამომავალთა თვალია, იუდას ჩამომავალია იოსები, ხოლო ძონეული ზაბილონის ჩამომავალთა თვალია, ზაბილონი იყო ნაზარეთის ზღვის კიდეთ მფლობელი, ნაზარეთისა, სადაც გაბრიელ მთავარანგელოზმა ახარა ქალწულ მარიამ მისი გამორჩეულობა და მომავალი ღვთისმშობლობა. ამიტომ ეს ორი თვალი, ბიბლიური აარონის სამკერდულის შესამკობელ თორმეტ თვალთაგანნი, – იაკინთი და ძონეული – სივრცული კატეგორიის მატარებელიცაა, მათთან დაკავშირებულია ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისათვის მომავალი ღვთისმშობლობის ხარების ადგილი და ქრისტეს შობის ადგილი, ხოლო რადგან ისინი ღვთისმშობლის შესამკობი თვლებია, თავის მხრივ, ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელი მარადიული ზეციური დედოფალია, ამიტომ ამ თვლებს ზედროული ფუნქციაც აკისრიათ, ვითარცა მარადქალწულის სამკაულსა და სამოსელს.

ამრიგად, როგორც მაცხოვრის მუცლადღება ადამიანის გონებისათვის მიუწვდომელი, ისევე მიუწვდომელია შობაც, ვინაიდან ღმერთი განკაცდა და ადამიანის სახით მოეწვინა კაცობრიობას ცოდვათაგან გასათავისუფლებლად. ორივე წმინდა სასწაული იესო ქრისტეს ამქვეყნად მოვლინებას უკავშირდება და მისტიურ ხასიათს ატარებს. ფილიპე ბეთლემელის საგალობლის პირველ ორ ტაეპში კონცენტრირებულია ქალწული ღვთისმშობლისაგან ძე ღმერთის, იესო ქრისტეს შობასთან დაკავშირებული ქრონოტოპული მისტიერიები. სიმბოლურად მესიის, მხსნელის, ძე ღვთისას და ძე კაცისას შობის წინასწარმეტყველება იგულისხმება ქალწული დედის მიერ, რომელიც ფესვოქროვანი სამოსლითაა შემოსილი, ზეციური მადლითა და ნათლითაა მოსილი, რომელშიც სული წმინდაა დაფანებული, რომელიც იაკინთისა და ძონეულის საკრალური თვლებითაა შემკული. ამგვარი სამოსელი ქალწულ ღვთისმშობელს სრულყოფილებით წარმოაჩენს, იგი განძარცვულია „ძუელი კაცისაგან“ და შემოსილია „ახალი კაცით“. მისი სამოსელი არის „სამოსელი პირველი“, „სამოსელი საქორწინე“.

პირველი-მეორე ტაეპის აზრი მთელ დანარჩენ საგალობელში კიდევ უფრო მეტად სრულ-იყოფა. პიმნოგრაფი ყოვლადწმინდა ღვთისმშობელს მიმართავს, ვითარცა ქალწულს, დედოფალს, დიდებულს, სანატრელს, უბინოს, ბეთლემს, წმინდას, უხრწნელს, სახიერს, მოწყალესა და მწყალობელს, რომელსაც ბრწყინვალე ლამპრით ეგებებიან გალობის შემსხმელნი და ბრალთა მიტეეებას ევედრებიან. ხოლო საგალობლის სიტყვები – „ლამპრითა მით ბრწყინვალითა მიგეგებვით, დედოფალო“ – ეხმიანება სახარებისეულ იგავს ათი ქალწულის შესახებ, რომლის მისტიური საზრისი მარადმღვინძარებაა (მთ. 25, 1-13).

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლოლაშვილი 1978: ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბ., 1978.
2. მეტაფრასული კრებულები 1986: ძველი მეტაფრასული კრებულები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ნარგიზა გოგუაძემ, თბ., 1986.
3. ნევმირებული ძლისპირნი 1982: ნევმირებული ძლისპირნი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო გულნაზ კიკნაძემ, თბ., 1982.
4. ნიკოლოზ გულაბერისძე 2007: ნიკოლოზ გულაბერისძე, თხზულებანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ნ. სულავამ., თბ., 2007.
5. პეტრე იბერიელი 1960: პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ენუქაშვილმა, თბ., 1960.
6. სულავა 1998: ნ. სულავა, ფილიპე ბეთლემელი, ლიტერატურული ძიებანი, XIX, თბ., 1998.

7. უძველესი იადგარი 1980: უძველესი იადგარი, გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა და ლ. ხევსურიაშვილმა, თბ., 1980.
8. ფსალმუნთა განმარტებანი 1996: ფსალმუნთა განმარტებანი, II, უძველესი ხელნაწერების მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ნინო დობორჯგინიძემ, თბ., 1996.
9. შატბერდის კრებული 1979: შატბერდის კრებული, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ. გიუნაშვილმა, თბ., 1979.
10. Аверинцев 1973: Аверинцев С., Золото в системе символов ранневизантийской культуры, в сб. Византия. Южные Славяне и Древняя Русь, Западная Европа, М., 1973.
11. Мapp 1940: Мapp Н. Я., Описание рукописей синайского монастыря, М.-Л., 1940.

Nestan Sulava

THE IMAGINATION OF COLOR AND PRECIOUS STONES IN PHILIPPE BETLEMELE'S HYMNS WITH THE CONTEXT OF CHRISTIAN PAINTINGS

SUMMARY

The article deals with Philippe Betlemeli's hymn written within the 16-syllable shire dedicated to Nativity of the Saviour. The hymn consists of thirteen lines which is an allusion to the Saviour and His twelve disciples. To depict the iconic image of the Holy Mother of God several precious stones and colours are used. This enables us to find a link between the hymn and Christian painting: it is essential to study the hymn in connection with both mural painting and icons.

The present article investigates the hymn interrelated to the icons where Mother of God is shown in different colours. The precious stones mentioned in the hymn are connected with the mystery of the Nativity of the Savior. The symbolic use of precious stones is described in terms of time and space as well.